

Eva Premk Bogataj*

*Začetki šolanja prve dame slovenske slavistike prof.
dr. Marje Boršnik (1906–1982)*

*The educational beginnings of the first lady of Slovene studies in
Slovenia, Prof. Dr. Marja Boršnik (1906–1982)*

Izvleček

Prispevek predstavlja biografske zapiske Marje Boršnik o začetkih šolanja, ki so bili prvič javnosti predstavljeni v monografiji Prof. dr. Marja Boršnik, prva dama slovenske slavistike (avtorici ddr. Francka Premk in dr. Eva Premk Bogataj). Prikazuje pomen povezanosti z naravo in družino (skupnostjo, tradicijo), ki jo ponazarja rodna Borovnica na eni strani, in strah pred novim, neznanim, ki ga je poosebljala tuja Ljubljana in tudi vstop v šolo. Šola pa ji nepričakovano odpre vrata v nov svet, v katerem bo poslej našla svoje zatočišče: svet knjige.

Abstract

The article presents Marja Boršnik's biographical notes about the beginnings of her education, which were first revealed to the public in the monograph Prof. dr. Marja Boršnik, prva dama slovenske slavistike (by DDr. Francka Premk and Dr. Eva Premk Bogataj). The article contrasts the importance of connections with nature and family (community, tradition) represented by her birth place Borovnica, and the fear of the new and the unknown, embodied by Ljubljana and starting school. But unexpectedly, school opened for her a door into a new world in which she would find refuge: the world of books.

Ključne besede: Marja Boršnik, Borovnica, začetki šolanja

Key words: Marja Boršnik, Borovnica, educational beginnings

Uvod

Letos Marja Boršnik, naša prva univerzitetna profesorica literarnih ved na Filozofski fakulteti v Ljubljani, začetnica mladinske literarne vede in ženskih literarnih študij, praznuje stodesetletnico rojstva. Prispevek je poklon ne le njeni monumentalni knjižni zapuščini, pač pa tudi nepogrešljivi vlogi, ki jo je imela v slovenskem šolstvu.

* Eva Premk Bogataj, univ. dipl. profesorica ruskega, hrvaškega, srbskega in makedonskega jezika s književnostmi, magistra hrvaškega jezika in doktorica literarnih znanosti, samostojna projektna vodja in svetovalka za odnose z javnostmi.

Vsaka pot se začne s prvim korakom. V tem prispevku bom pisala o prvem koraku, o začetku šolanja.

Pred štirimi leti sva z mamo, ddr. Francko Premk, začeli sistemsko urejati zapuščino babice prof. dr. Marje Boršnik, ki je ostala v zasebni lasti: mama je prevzela osebne dnevnik (najstarejši ohranjeni dnevnik je iz leta 1921), jaz pa zapiske, tipkopise, predavanja, korespondenco (pisma in razglednice) in dragocene male lističe ter vse dokumente (od osebnih dokumentov, pogodb z založbami, potrdil o izplačilih honorarjev, potrdil o izobrazbi itn.). Čeprav je zajeten del korespondence mama leta 1982 zaradi prostorske stiske prepustila knjižnici SAZU, nekaj pa hranijo tudi drugi arhivi po Sloveniji in NUK, se je zapuščina v privatni lasti po najinem mukotrpnem urejanju, branju, razvrščanju in analizi izkazala za najbolj zanimivo ne le za raziskovalce literarne zgodovine in slovenske slavistike, pač pa za vse, ki se v svojih študijah kakorkoli dotikajo obdobja, v katerem je prva dama slovenske slavistike ustvarjala, ali pa področij, s katerimi so se njene raziskave prepletale: od ženskih študij, kulturne zgodovine, literarne geografije, mladinske književnosti, zgodovine itn.

V tem prispevku bom predstavila le segment biografskih zapisov, spominov Boršnikove na prve šolske dni in začetke šolanja kot uvod v življenje izredne ženske intelektualke. Poskusila bom ponazoriti simbolni pomen tega obdobja za njeno plodno znanstveno ustvarjalnost.

Borovnica – Ljubljana

Boršnikova se je rodila v Borovnici, kjer je imela njena družina čudovito meščansko hišo nedaleč od šole, v kateri je prvi razred končala že starejša sestra Ančica.

Borovniško vaško okolje je otrokoma nudilo stalen stik z naravo, zaradi očetovega velikega vrta, ki ga je krasil in napajal potok, pa je imela Boršnikova stalen stik z zemljo, živalmi in rastlinami. Sadni in zelenjavni vrt ter še posebno cvetlični okrasni vrt okoli hiše so ji vse življenje nudili navdih za literarno ustvarjanje, hkrati pa je od tod izviral tudi njen holističen pogled na življenje. Večkrat je pri znanstvenem delu poudarjala, da je vsak človek le del celote in da to celoto predstavlja še toliko drugih delov, ki so med seboj povezani. Zavedanje skupnosti, medsebojne soodvisnosti in povezanosti je Boršnikova iz borovniškega mikrokozmosa prenesla na ljubljansko šolsko obdobje, še posebej aktivno pa je to skupnost gradila sama s »slavistično kolonijo« v Kranju že kot univerzitetna profesorica. A o tem drugič, vrnimo se v Borovnico.

Borovniški čas prvih šestih let življenja, ki je bil Boršnikovi sinonim brezskrbnega, srečnega in idiličnega družinskega okolja, je v večji meri izrisal njeno osebno, kulturno in duhovno identiteto: začela je z detektivskim raziskovanjem na vrtu in v hiši, sodelovala pri domačem kulturnem (glasbenem in gledališkem) življenju, prevzemala pa so jo tudi lokalne specifikke Borovnice (voda, gozd, Paplerjeva jablana, monumentalni viadukt itn.) in čudež življenja, narava. Ključni, s katerimi je odpirala vrata Tavčarjevih, Aškerčevih, Gradnikovih, Majcnovih literarnih del in stvaritev ne-

šteto drugih avtoric in avtorjev, so pobrani z vrta: tu je spoznavala popolnost reda, dinamičnost, večno ponavljanje, harmonijo, soodvisnost, pomembnost najmanjšega dela za ravnovesje celote, obstoj zakonitosti, ki so večne, ne glede na človekov pogled na stvari in končno – lepoto. Barve, vonji in oblike najrazličnejših cvetlic so ji kasneje poleg vode, oblakov, gora, zelenja in dreves prinašali notranji mir, občutek smisla, povezanosti z izvorom. Kot profesorica je ves čas poudarjala dve stvari, ki ju literarni zgodovinarji šele danes zopet upoštevajo: da je literarno delo povezano tako z avtorjem kot s časom in prostorom, v katerem je nastalo.

Vse življenje sta jo vodili dve lastnosti, ki sta *sine qua non* za humanista in še posebej za pedagoga: občutljivost in ustvarjalnost. Za tisti čas je bilo samoumevno, da tudi skromnost in poštenost, danes pa teh dveh besed ne doživljamo več kot odliko, prej nasprotno.

Boršnikovi je Borovnica tudi kasneje, celo še tik pred smrtjo, ko je kot že tolikokrat prej razmišljala o nakupu svoje rojstne hiše (v stiski sta jo po smrti očeta in sestre morali z mamo prodati), predstavljala popolnost in harmonijo, h kateri holističen pogled na svet teži.

Leta 1942 je v svoji avtobiografiji zapisala: »Ljubljana in Borovnica – pekel in nebesa. Anči in mama sta Borovnico mrzili, midva z očetom pa nisva mogla živeti brez nje. Borovnica – svoboda sama. Tu je sonce, tu so rože, drevesa, živali.«¹

Ljubljana je Boršnikovi predstavljala neznani, novi svet, nasproti staremu, varnemu zavetju doma v Borovnici. Tako je tudi šola sodila v novi svet, ki se ga je Boršnikova v začetku bala. Da bo prav v tem svetu razvila svoj ustvarjalni in raziskovalni potencial v največji meri, seveda takrat še ni mogla slutiti.

V nunskem vrtcu in na Mladiki

Sestra Ančica je prvi razred končala v Borovnici, nato pa so jo vpisali k ljubljanskim uršulinkam, medtem ko je Marja v Ljubljani obiskovala že vrtec: »Ko mi je bilo kakšnih pet let, so me vtaknili v nunski otroški vrtec, da me malo izgadijo za šolske težave. Spomin na te tedne mi je ostal vse življenje mučen: visok, tuj prostor, dolge vrste klopi, v njih naj utesnjeni otročajci pletejo košarice in rezljajo papir. Spredaj na vzvišenem mestu nuna kot policaj, ki z mrko kretnjo duši živžav. Nekaj vlažno sladkobnega se plazi po stropu, polzi po stenah. Kmalu sem našla ošpice in vzeli so me iz »šole«. »Počakaj, letos je šlo še lahko, prihodnje leto pa boš prikovana med klopi, hočeš ali ne!« so mi grozili s pravo šolo, da se je dušiče ulegla name.«²

Prava učenost se je za Boršnikovo začela leta 1912 s prvim razredom na Mladiki: »Našli so me skrito pod posteljo in me za noge siloma potegnili v šolo. Ne bi se je bila

1 Boršnik 1942, str. 43.

2 Boršnik 1942a, str. 23.

*V prvem razredu Mladike l. 1912, Boršnikova v četrti vrsti skrajno levo
(hrani Francka Premk).*

tako branila, če bi bila vedela za njeno osnovno obliko. To sta gradila učiteljica Milica Prosenc in katehet Janko Mlakar. Prva je bila tako drobna in skoraj tako ljubezniva kakor moje igračke, drugi je bil ustvarjalen humorist in je znal o največjih rečeh tega sveta govoriti s svojim značilnim pomežikovanjem z očesom.³

Prvi dve leti je hodila v Mladiko: »Pot v šolo je bila prijetna: dve beli cesti med vrtovi in vilami.«⁴ Bleščeče licejsko poslopje se ni dalo primerjati z mrkimi nunskimi zidovi. Prvo učenost so dekleta sprejemala v obliki povesti, med odmori so bila lahko na dvorišču, čeprav ne v najlepšem delu vrta, kjer se »med rožami sprehajajo gospodične licejke in predejo tajne pogovore«.⁵

Boršnikova je večkrat govorila o čudovitem okolju znanega Mestnega deklinškega liceja v Fabianijevi zgradbi: »Mladika se je imenovala osnovna šola poslopja, ki se je iz nekdanje višje deklinške šole razvilo v šestletni licej. To je bilo pred vojno najvišja izobraževalna šola za naša »boljša« dekleta, ki pa ni mogla tekmovati z moško osemletno gimnazijo niti s sedemletno realko, čeprav se je končevala z maturo. Predmeti na liceju so bili namreč prikrojeni ženski izobrazbi, ki ni bila namenjena visokošolskemu študiju, marveč uglednejšemu meščanskemu zakonu. Bodoče dame naj se predvsem humanistično usmerjajo s svobodno nacionalno vzgojo. Živahno poslopje na bivši Bleiweisovi, sedanji Prešernovi cesti, je bilo secesionistično zgrajeno z denarjem mecenca Gorupa in je s svojim zadnjim traktom dajalo prostor še deklinški gospodinjski šoli. Poleg te svetle šole je rasel negovan park, s prednje, dvoriščne strani omejen za

3 Boršnik 1942, str. 12.

4 Boršnik 1942a, str. 23.

5 Prav tam.

igre osnovnošolk, zadaj med žlahtnim drevjem in grmičjem pa prikrojen za resnejšo zasanjanost licejk. V parku okrog Mladike je bil krasen park, zadaj Tivoli, glicinije so se vzpenjale po stenah, skratka – tako okolje, kakršno bi bilo potrebno za vsako izobrazbo, zlasti pa za začetno.«⁶

Vstop v šolo je Boršnikovi odprl nov svet: »Nastopne ure ljubke učiteljice ne bom pozabila. Menda sem že povedala, kako je Iiida pogoltnila iiiglo in tako je ta iiigla obtičala v njenem drobovju. Tudi to sem najbrž že omenila, kako so v mojem duhovnem dnu obtičale strahotne grožnje o pogubljenju. Niti najmanj se jih ni držal katehetov groteskni pomežik. Vidim se razpeto med ta začetniški i in zadnji krog pogubljenja.«⁷

O verski vzgoji kateheta Mlakarja v spominih Boršnikove beremo:

»V drugem razredu pa reč z veroukom postaja resna. Ne samo spoved. Tistih devet grehov človek že spravi skupaj, saj nagaja ves dan in dela odraslim hudo. Meni pa je treba razbremeniti še posebno težko vest: kuharici Tončki sem se ponašala s komaj vidnimi steklenimi biserčki in jo navlekla, da so to drobceni cukrčki. Nisem ji branila, da jih je ta ščepec meni nič tebi nič s kruhom pojedla. Zdaj bo umrla in nihče drug ko jaz ne bo temu vzrok! Vsak čas jo bo pričelo zvijati.

Pa kot rečeno, ni bila samo spoved, ki me je plašila. Zlasti sprva ne, ko je bil naročeni spovednik mlad in ljubezniv gospod; celo zaradi mojega smrtnega greha se ni prijemal za glavo, marveč se je tako od srca nasmehnil, da sem pozabila, kje da sem. Kasneje, ko sem se sama in naskrivaj zatekala v tujo spovednico, je spoved postajala kočljivejša, često naravno neznosna. Zgodilo se je, da me je kak spovednik spraševal čudne reči, ki jih niti še slutila nisem. Silil je vame z vlažno sirupastim glasom, ki me je ob njem zazeblo. Za vsako spoved sem se vestno pripravljala in /.../ izpovedala več, kot sem zakrivila. Skoraj vsemu nerazumljivemu sem prikimavala kot krivka, pokoro pa opravljala dvakrat tolikšno, kot mi je bila naložena. Kljub temu sem hostije zauživala z bolečo bojaznijo in večkrat se je dogodilo, da sem se zadnji hip odmaknila izpred obhajilne mize, ker me je prešinil strah, da Boga goljufam.

Pa to se je dogajalo kasneje, zlasti od tretjega razreda naprej, ko mi je šolska učenost že vso toplino prve vere pognetla, s slepim strahom pred neprestano krivdo.

Doma o bogu nisem veliko zvedela. Oče je molčal, z mamo pa sva komaj vsak večer molili nežno molitevco k Angelčku varuhu. Ta Angelček je visel v zlatem ovalnem okviru v rožnati haljici z blestečimi perutmi nad mojo posteljo in budil v meni takšno zaupanje v mojo moč, da sva združeno prepodila vse moje strahove. Ti pa v moji domišljiji s cerkvijo niso bili v nikakršni zvezi.

Cerkev mi je bila poslopje kot vsako drugo, nič tajinstvenega nisem našla v njej. Ker smo spadali med najiminitnejše vaščane, smo imeli v farni cerkvi stalno klop tik ob oltarju. Oče je skrbel, da je bila ta klop ob nedeljah in praznikih zmerom polna,

6 Boršnik 1942, str. 14.

7 Boršnik 1942, str. 13.

sam jo je pa z družino bolj redko delil. Sicer pa jo je poleti tetka s svojimi košatimi krili vsako jutro napolnila in, če je poleg mene klečala kakor kol vzravnana, dostojanstvena teta, je bila cerkev že precej slovesno okrašena. Ančica je hodila na žagred med tujo gospodo, jaz pa sem se poleti večkrat stisnila v sosednjo klop k stari gospe Antončičevi. Od tam sem opazovala ministrantov hrbet, iz domače klopi pa sem desnega ministranta lahko pogruntala naravnost v lice. /.../ Duhovnik in oltar sta mi bila preblizu, da bi mogla občutiti kakšno skrivnostnost.

Od drugega razreda dalje pa so mi ljubljanske cerkve pričele vlivati bojazen, ki me ni več zapustila. Beseda smrt, ki mi je bila dotlej prazen zvok, je dobivala čedalje težji pomen. In pekel, pekel!

V spovednici sem prvič slišala besedo »šlatanje«, ki se mi je brezmejno zastudila. »Šlatanje« je smrtni greh, če se ga pravočasno ne spoveš ali vsaj ne obудиš kesanja, prideš po smrti v pekel, kjer je večer jok in škripanje z zobmi. Dotlej sem spala zmerom s punčko. Zvečer sem ji slekla oblekco in v postelji sem z materinsko naslado prižemala k sebi njene trde mrzle ude. Toda to je smrtni greh, ki me bo za večno pogubil! Večnost!? Dan na dan sem se mučila, da dojamem, kaj je to. Štela sem in štela, odmotavala čas, da bi dosegla v zamotanem klobčiču zadnjo nit, konca pa ni bilo! Kaj bi to drobno življenje pred tolikšno strahoto!

»Gospod, nisem vreden, da greš pod mojo streho, toda reci le besedo in ozdravljen bo moja duša!« Te čudovite besede te odrešijo pogubljenja. Če jih pozabiš – gorje! Tako sem razumela kateheta. Nekoč sem ždela v mračnem kotu Nunske cerkve in prav pri obhajilu, ko jih je potrebno obuditi, so mi odpadale iz spomina. Krčevito sem grebla po možganih – brezuspešno. Nikoli ne prej ne pozneje ni taka peklenska groza zazevala vame. Zdaj ni nobene pomoči, nobenega odrešenja, če me ta hip pograbi smrt! Zaječala sem. Ljudje, ki so ves čas pokašljevali krog mene in se prestopali, so se začudeno obrnili. Stisnila sem se k steni, da me je zazeblo, in tako nepremično obvisela, dokler me ni val odhajajočih zajel in sprostil v enakomerno vsakdanjost.

Zvečer sem dodajala mamini molitvici natihem še šolsko molitev angelu, očenaš, vero, molitev o božji kraljici in neštete druge, ki sem si jih sama izmišljala. Ko sem vse s trudom odmolila, sem začela vse po vrsti znova, v bojazni, če jih nisem nemara le preveč izblebetala. Ker je sedel spanec na mojo zavest, sem začenjala znova in znova. Bojazen pred pogubljenjem se je borila s spancem dolgo v noč, dokler se mu nisem končno umaknila v nemirno podzavest. Kljub vsem tem mukam ali pa prav zaradi njih so me ponoči grabile misli, ki sem jih s slastjo razpredala. /.../ Odslej sem živela svojo dnevno in nočno življenje: prvo tesno povezano z ljudmi, drugo zakopano v molk in grozo pred pogubljenjem.«⁸

Kmalu se je družina Boršnikove preselila v novo stanovanje na Ulico stare pravde 1, v nasprotni del mesta – pod ljubljanski grad: »Vogalna Bezenškova vila je s sve-tlejšje, južne strani gledala preko vrta usmiljenk na Grad, s turobnejše zahodne pa na

nepregleden jarek, prekrit z grmičjem. Za njim je imel naš daljni sorodnik čudak don Antonio svoj vrt, ki nam ga nikoli ni pokazal. Nikjer ni bilo več prostora za široke radosti, nikjer za brezskrbnost nekdanjega drobiža.«⁹

Prva svetovna vojna

Vojska je naplavila obilo težav: »Ne samo izredno pusta črno-žolta vadniška šola na sivi Resljevi cesti, tudi dolgotrajna očetova bolezen z mamino odsotnostjo mi je legala na dušo.«¹⁰

»Pouk na polnemški šoli je bil čisto drugačen. Mrk, zame naravnost odvraten. Zlasti zaradi nemščine in zaradi vsega tistega okolja, ki me je spominjalo na cesarsko kraljevo usmerjenost. Mi smo bili z doma liberalno vzgajani in tudi licejska šola je bila liberalno vzgajališče in tam smo se učili v glavnem ljubiti naš narod. To je bila predvsem nacionalna vzgoja. Nič kaj cesarsko-kraljeva. S cesarsko-kraljevo vzgojo pa je pretil tudi nov hud pritisk, prva svetovna vojna. V našem okolju se je gojil srd, strah, gojila se je mržnja proti razdejanju svetovne vojne.«¹¹

Pred zunanjo nevarnostjo, ki se je vse bolj bližala tudi domači hiši in vrtu, je Boršnikova svoje zavetje in drugi dom, notranji mir in srečo našla v drugem svetu – svetu knjige. Čeprav prve otroške knjige niso bile tako barvite, kot so današnje, in čeprav jih je bilo malo, je njena domišljija dobila novo zatočišče. Med njimi je bil tudi prevod ameriške humoreske *Iz dnevnika malega poredneža*.¹² Ta ji je vzbudil posebno željo po porednosti, pa tudi po pisanju dnevnika. »S pisanjem dnevnika se začanja moja prva pismenost ali pismenstvo. Ko so starejši staknili moj dnevnik, so se seveda norčevali iz mene. Meni je bilo grozno, če sem pomislila, da kdo bere ta dnevnik. Šla sem, ga raztrgala na kosce in sem ga vrgla v domači vodnjak. Vendar dnevnika nisem nehala pisati.«¹³

Vojno obdobje je zaznamovalo pomanjkanje. Žalost in puščobo teh ljubljanskih vojnih let so ji poživiljale tri prijateljice: »Nada je bila hči naše hišne posestnice, očetove daljne sorodnice, in je stanovala pod nami v visokem pritličju. Mico sem videla z okna, če je po vzpetem vrtu pod gradom na ukaz strogega mrkega očeta, upokojenega profesorja, trosila gnoj s ceste. Starši za pol glave višje Pavle so imeli za oglom gostilno. Naši trojici, ki je dve leti romala v isto šolo in se potila v istem razredu, se je pridružila šele v petem razredu, kjer smo lahko spet zadihale svobodnejši licejski zrak. Seveda je avstrijska vojska takoj ob pričetku vojne prijazno poslopje Mladike prekrojila za svoje potrebe in ga temu primerno opustošila. Razredi so morali iskati zatočišča pod

9 Boršnik 1942, str. 13.

10 Prav tam, str. 14.

11 Boršnik 1969, str. 5.

12 Gre za priredbo ameriške knjige *A bad boy's diary* Mette Victorie Victor, ki je izšla leta 1882, v slovenščini pa leta 1910 izpod peresa Janka Dolžana.

13 Boršnik 1969, str. 5.

drugimi manj primernimi strehami. Naša četverica je našla skromen prostor v petem razredu Cirile Pleškove v družbi mojih nekdanjih sošolk iz drugega razreda. Tam sem se razveselila tudi nekaj ustvarjalnejših deklet, kakor bodoče kemičarke Dane, Mete, Vere in še katere, ki takrat še ni izstopala, a je nakazovala ustvarjalnejšo pot od stisnjenk na vadnici. Učiteljica Pleškova je bila prej amazonka, ki se bori za socialno in žensko svobodo, kot pa nežna ustvarjalka, ki zna brenkati na harfo naših tenkih strun. Smejala pa se je z razkošnim altom, ki nam je omogočal sprostitvev.«¹⁴

Znala jim je utrditi samozavest in dekleta so odlično pripravljene presedlale na prvi licej.

»Prvo srednješolsko leto smo preždele pod zaprašeno streho takratne Glasbene matice v rokah skromne, a prizadevne glasbenice Milice Sadarjeve. Ta ljubezniva žena me je učila tudi zborovskega petja in teorije. Vendar tu nisem pokazala niti toliko elana kakor pri klavirju, kjer so me že od osmega leta naprej dolgočasile razne pianistke. Prva, najboljša med njimi, Jara Chlumecka, me je pač žalila s premajhno pozornostjo. /.../ Če bi me bila že takrat dobila v roke kakšna Marica Vogeltnik, ki je znala pokazati subtilno sodoživljanje in vnemo, bi bilo morda kaj nastalo iz mojega klavirskega klimpranja. Toda Marica je bila takrat še otrok, dobila me je prepozno, ko sem se usmerjala že čisto drugam. Kako važna je pri muzikalni vzgoji prizadetost učitelja! Kdor se tega loteva brezbrizno, morda le iz krušnih potreb, bo tenko muzikalno tkivo še tako nardarjenega otroka raztrgal. /.../ Na licejski šoli sem sicer igranje uspevala, ne odlično, a vsaj prav dobro, čeprav sem se zanjo bolj malo pripravljala. Na vadnico pa sem bila pristokala in sem se tam z grenkobo prerinila. Ne toliko zaradi nemščine, ki v Mladiki ni bila učni predmet, pač pa zaradi tamkajšnjih zastarelih metod in iz upornosti do ozračja, ki je tam prevladovalo.«¹⁵

Prva svetovna vojna je prišla tudi v rodno Borovnico: »Po vasi so bili pribiti veliki plakati, ljudje so se v razbeljenih gručah gnetli krog njih. »Kaj bodo tud očeta pobrali?« »Hvala bogu je že čez petdeset, ne bo mu treba v klavnico.« Čez noč se je življenje obrnilo. Napet direndaj je zagrabil tudi našo hišo, čeprav se je grozeča skrb še ni dotaknila. Ker je bila najiminitnejša in sredi vasi, so se koj vselili vanjo višji oficirji. Razlezli so se, kot da bi bili oni gospodarji. Po kuhinji in po hodnikih je mrgolelo puršev. Posedali so po škrinjah na mostovžu in uganjali norčije. Čistili so gospodarjem jahalne škornje, da so se kovinsko svetili, in lizali pločevinaste škatle od izpraznjenih kompotov.

Gospoda se je ugodno počutila. Iz večine so bili to Čehi in Nemci. Čehi so kmalu odhajali na fronto, nekateri Nemci pa so ostali po več let. Tudi žene in otroci so prihajali k njim na obisk. Nemški nadporočnik Bidelhorn, münchenski Žid, je koj prvi teden poslal po ženo, hčerko in psa. Ta klavrnodlaka mrha je zasmrajala vse kote

14 Boršnik 1942, str. 14–15.

15 Prav tam, str. 16.

in neprestano renčala. Družina se je ugnezdila v salonu, purš pa na mostovžu pred straniščem. Tam si je pred oknom vihal košate rdeče brke, pes pa je vsakomur, ki si je drznil mimo, kazal zobe. /.../

Kmalu je zmanjkalo moke in mleka in jajc in vsega. Zjutraj smo pili neoslajeno črno brozgo, zraven pa prigrizovali koruzen kruh, ki se je zoprno drobil. Nihče nam ni več hotel ničesar prodati. Oče je bil v vasi svoj čas župan, nekateri občinski veljaki so mu pa delo tako zagrenili, da se je brez besed umaknil in ni zahajal nikamor več. Tudi ostala družina je po navadi strica Juleta občevala samo še z učiteljci iz občinske hiše, zaradi česar so nas imeli v vasi za prevzetneže in so nam z užitkom nagajali. Meni se z vaško otročadjo ni bilo dovoljeno igrati, kar sem bridko občutila v svoji osamelosti. Po cele ure sem preždela ob potoku, ki je brzel ob našem vrtu, in z zavistjo skozi ribez in mrežno ograjo motrila razigrane bosonožce, kako se valjajo po cestnem prahu ali pa škropijo z blatom. Najljubši šport jim je bil skakanje čez jarek in rabutanje našega »grozdja«. Ponoči sem večkrat slišala, kako sumljivo šumi naše sadno drevje, očetove skrbno negovane okrogle ribezove drevesčke pa so nekoč odsekali kar pri tleh. Ko je naslednje jutro oče namesto prelestnih dreves zagledal le nekaj količkov, je rezko zaklel. Edinič, da sem ujela očetovo kletev.

Sosedje so se maščevali nad »gospodo«, on pa je zelo trpel, ker jim ni znal dopovedati, da je vendarle njihov. Uničevali so mu tisto, na čemer je edino še visel, kot da ga hočejo s tem kaznovati, ker se je z družino oddaljil od njihovega življenja in mišljenja.«¹⁶

S koncem vojne je družina Boršnikove doživela tudi tragedijo dveh smrti, ki v življenju bodoče znanstvenice in profesorice zaznamujeta konec otroštva, brezskrbnosti in sreče. Sreča, ki jo je doživljala na vrtu v Borovnici, in ljubezen do očeta ter hitra, prisilna ločitev od obeh, jo je trajno zaznamovala. Verjetno njena želja po znanju, ustvarjalnosti in iskanju resnice ne bi bila tako silna, če bi se idilično življenje nadaljevalo. Z gotovostjo pa lahko trdimo, da je njena znanstvena zapuščina in njen odnos do učenk/učencev in študentk/študentov globoko odražal zakonitosti naravnega okolja, v katerem je preživela prva leta svojega življenja. To, da je več kot dvajset let razvijala svojo *teorijo individualnih in generacijskih ustvarjalnih ritmov*, je povezano z opazovanjem narave, človek pa je vendar le del narave in tudi zanj veljajo naravne zakonitosti, je del celote, hkrati pa tudi socialno, kulturno in duhovno bitje.

Zaključek

Danes v šolstvu počasi iščemo pot nazaj k simbiotskemu odnosu z naravo in okoljem. Šolarji in učitelji se učimo socialnega, osebnega, kulturnega, naravnega in duhovnega sodelovanja z okoljem in sprejemanja drugega, drugačnega, ter s tem sebe. Sodobni znanstveniki pišejo o katastrofalnih posledicah antropocentričnega pogleda

na svet, o tem, da sodobni človek ni povezan z naravo in naravnim okoljem in se ne zaveda, da je del narave, po drugi strani pa vsakodnevno opažamo, kako najmanjši del narave lahko sproži pretres celote.

Boršnikova je svojo prvo učilnico na prostem doživljala na svojem vrtu v Borovnici. Od tod je vse življenje črpala neizmerno moč in hkrati boleče zavedanje svoje efemernosti. Kot pedagoginja si je Boršnikova kasneje v razredih in na univerzi prizadevala za to, da je čim več predavanj izvedenih na terenu (strokovne ekskurzije), da imajo učenke/učenci in študentke/študenti stik z zemljo (slavistična kolonija v Kranju) ter da v znanosti ves čas izprašujejo svoje stališče, razmišljanje in zaključke.

Povzetek

V prispevku smo predstavili prve korake Marje Boršnik v spoznavanju sebe, iskanju ravnovesja med Borovnico in Ljubljano, notranjim in zunanjim svetom, mikro in makrokozmosom, spreminjajočim se in stalnim, naravo in umetnim svetom. Skozi izpoved Boršnikove, ki jo je sama zapisala leta 1942, smo ponazorili občutenje strogega šolskega reda in prvega stika s katehetom ter strahu, ki ji ga je v začetku povzročala šola. Biografski zapisi Boršnikove ponazarjajo, da je zaradi izredno močne vpetosti v naravno okolje in skupnost v otroštvu oblikovala holističen pogled na svet, ki ga je kasneje uporabila tudi pri raziskovanju literature. Naravno okolje Borovnice je Boršnikovi v prvih letih življenja nudilo optimalen prostor za opazovanje, raziskovanje, ustvarjanje in razmišljanje, družinsko življenje pa poriv, zaradi katerega je s takšno vnemo in močjo (ona je to silo imenovala »ustvarjalni eros«) tudi v literarni znanosti in življenju iskala resnico in lepoto.

Viri in literatura

Literatura:

Boršnik, Marja: Moja pot – avtobiografija. Arhiv prof. dr. Marje Boršnik. 1942.

Boršnik, Marja: Moja pot, druga varianta. Arhiv prof. dr. Marje Boršnik. 1942a.

Boršnik, Marja: Portret dr. Marje Boršnikove. RTVSLO, 27. 1. 1969. Arhiv prof. dr. Marje Boršnik. 1969.

Premk, Francka in Premk Bogataj, Eva: Prof. dr. Marja Boršnik, prva dama slovenske slavistike. Kranj 2015.